
»DRUGA MATERINŠČINA« ALI ZAKAJ SO NEKATERE STVARI »NEPREVEDLJIVE«

Članek obravnava problematiko dvojezičnosti in medkulturnosti, ki se razodeva v usodi glavnih romanesknh junakov, Bubija v romanu Lojzeta Kovačiča *Prišleki* (2. del) in Aljoše v romanu Andreja Makina *Francoski testament*. Pri tem išče stičišča in razhajanja v njunem sprejemanju in razumevanju »vmesnega položaja« med dvema narodoma. Poseben poudarek daje njuni refleksiji »druge materinščine« oziroma »starega maternega jezika« in posledično iskanju ustreznega literarnega jezika.

Ključne besede: dvojezičnost, medkulturnost, Lojze Kovačič, Andrej Makine

1. Lojze Kovačič je v drugem delu *Prišlekov*, v katerem stopa po spominih iz otroštva, razpetega med Švico in Slovenijo – Ljubljano, osvetlil problematiko narodnostno mešanih zakonov.¹ Bubija, glavnega junaka njegovega romana, je v Ljubljani zaznamovala oziroma izdajala njegova izreka, njegova popačena slovenščina, ki jo je poimenoval »druga materinščina« (Kovačič 1984: 450). Nanjo ni bil čustveno navezan, kot je sam povedal, mu je »bila vsajena zelo pozno in z resnično bolečino« (Kovačič 1984: 450). Sprva se je neznanje slovenščine pokazalo kot težava predvsem pri sprejetosti v družbi in mu posledično porajalo občutje odvečnosti: »Bil sem ne samo drugim, ampak tudi sam sebi v napoto. /.../

¹ Tematiko narodnostno mešanih zakonov v slovenski literaturi od romantike do druge svetovne vojne je preučila Katja Mihurko Poniž v delu *Labirinti ljubezni*. Ugotovila je, da so takšni zakoni zaradi skrbi za čistost narodne skupnosti od pomarčne dobe naprej prikazovani v negativni luči, kot nezaželeni ali celo preganjani. Poleg tega je opazila, da je najpogostejše tuje narodnosti ženska, ki je zaradi svoje oholosti izpostavljena posmehu (Mihurko Poniž 2008: 84–90). Odmev takšne strukture opazimo tudi v pričujočem romanu *Prišleki* (2. del). Tudi v tej romaneskni zgodbi je namreč ženska tista, ki prihaja od »zunaj«, med njo in možovo domovino se ohranja napetost, ki je ni mogoče preseči.

Izkušnje so me naučile, da nisem dosti vreden« (Kovačič 1984: 452). S to težavo sta se še bolj kot Bubi soočali njegova mati in sestra, ki sta bili zaradi neznanja slovenščine proti koncu vojne družbeno vse bolj izolirani. Sestra Clairi se mu je zdela celo neumna, ker je znala samo nemško in je imela zmeraj začuden obraz (Kovačič 1984: 322). Zaradi te »druge materinščine« je imel Bubi težave v šoli, njegovo znanje jezika je bilo namreč tako pomanjkljivo, da ni zmogel pridobiti znanja iz drugih predmetov. Bubiju so se neprijetnosti zaradi nemščine porajale v vsakodnevni situacijah; ko mu ukradejo težko prigarani plašč, ga ob prijavi kraje na policijski postaji sprejmejo z odporom zaradi nemškega imena materinega rojstnega kraja: »Ko sem odgovoril, kje je mama rojena 'Neukirchen ... Saabrücken' ... me je pogledal, kakor da z mano nikakor ni zadovoljen« (Kovačič 1984: 390).

Po drugi strani je Bubiju kot otroku, ki je prišel od »zunaj« v slovenski prostor, podarjen »dvojni pogled«. Prek svoje lastne izkušnje, kot otrok je moral zamenjati »materino« domovino z očetovo, je namreč zelo dobro razumel nemškega vojaka, ki se je v Ljubljani razveselil pogovora z njim v domačem jeziku, saj mu je v tujem mestu pričaral vtis domačnosti: »/V/edel sem iz lastne izkušnje, kako mu je ... kot da je spet doma in je okrog njega Nemčija« (Kovačič 1984: 382). Prav tako je lažje prepoznal človeško plat v nemških vojaki, denimo v Jensu, fantu svoje sestre: »Jens je bil zanimiv možakar. V civilu je bil učitelj matematike, v Wehrmachtu pa je končal enoletni medicinski tečaj. Če ga sprva nisem maral zaradi Clairi, sem ga imel zdaj kar rad in nisem bil več ljubosumen nanj« (Kovačič 1984: 429).

Kljub temu v prvem obdobju bivanja v Ljubljani jezik še ni ogrožal Bubijevega obstoja. Ta »eksistencialna« funkcija je stopila v ospredje šele ob zaostritvi vojnih razmer v Ljubljani, ko se je začelo prek jezika opredeljevati ljudi tudi po ideološki, politični pripadnosti. Zaradi materinega nemškega jezika Bubi ni bil deležen ustrezne zdravniške oskrbe in je zaradi tega skoraj umrl. Zdravnico, ki ga je pregledala, je takole občutil:

Mama je takoj povedala, kaj mi je ... med vrati, razburjeno, seveda v nemščini ... in shujšana zdravnica, ki je imela tesno ob glavi počesane lase, je postala osorna /.../ Njen obraz se je sklanjal nadme ... trd in rumen ... sovraštvo do Nemcev, mame, mene je bilo tako jasno, da ga ni bilo treba razlagati. (Kovačič 1984: 416.)

V bolnišnici je bil Bubi zaradi nemškega porekla deležen zbadanja slovenskih otrok: »Najbrž so mi jih privoščili zaradi mojih ... mame, Clairi, Gisele, ki so prihajale in se med obiskom pogovarjale z menoj po nemško« (Kovačič 1984: 418). Njihov odnos se je spremenil šele, ko je Bubija obiskal oče, s katerim sta se pogovarjala v slovenščini: »Vati je prišel, pogovarjala sva se ... zdaj so v sobi šele zvedeli, da sem Slovenec« (Kovačič 1984: 419). Bubi je nesprejetost občutil zelo boleče, zato jim je pojasnil še: »/N/ismo iz Nemčije, ampak iz Švice, da bi malce pridušil njihov porog, nesramnost, mržnjo ...« (Kovačič 1984: 419).

Bubi se je obenem že kot mladostnik zavedal moči, ki jo ima jezik. Njegova nemščina je namreč rešila njegovega prijatelja pred smrtjo: »'Bitte schön. Herr Soldat, der Bub ist mein Freund /.../' Vojak ga je izpustil ... obraz se mu je spremenil, presenečeno je odprl oči ... 'Was ... du redest aber gut deutsch'«² (Kovačič 1984: 381). Prav tako se je spominjal, da je njegova mati kot rojena Nemka in kot rojena govorka nemščine dvakrat posredovala pri lokalnih oblasteh za slovenske sorodnike in prijatelje (Kovačič 1984: 309, 467). Nemščina in slovenščina, dva jezika, sta torej odločujoče opredelila Bubijevo življenje in življenje njegove družine, kar je Bubija nazadnje privedlo do spoznanja »človek je jezik« (Kovačič 1984: 382).

2. Na drugačen način je reflektiran medkulturni in medjezikovni položaj v Makinovem romanu *Francoski testament*. V ospredju je predvsem »dvojni pogled« glavnega junaka Aljoše, ki mu je bilo dano videti domačo, rusko stvarnost na ozadju »Francije-Atlantide«.

Francoski jezik, ki ga je v rusko življenje glavnega junaka prinesla babica Charlotte, hčerka Francozinje in Rusa, je zaznamoval Aljoševo otroštvo, vendar kljub temu ni odločal o junakovem »preživetju«, tako kot je v Kovačičevem romanu slovenščina. Usodnejše je posegel v življenje njegove matere, ki zaradi Charlottinega francoskega porekla ni mogla nadaljevati študija. V Aljoši je na drugi strani povzročil globljo razklanost v doživljanju sveta okrog sebe zaradi »dvojnega pogleda« na rusko življenje v času po drugi svetovni vojni:

Prvič v življenju sem gledal na svojo deželo od zunaj, od daleč, kot da ji ne bi pripadal. Prestavljen v veliko evropsko prestolnico, sem se ozrl, da bi opazoval neskončnost žitnih polj in zasneženih ravnin v mesečini. Videl sem Rusijo v francoščini! Bil sem drugje. Zunaj svojega ruskega življenja. In ta razkorak je bil obenem tako boleč in tako vznemirljiv, da sem moral zapreti oči. Ustrašil sem se, da ne bi mogel priti k sebi, da bi za vedno ostal na tem pariškem večeru. Stisnil sem veke in globoko vdihnil. Topel stepski večer se je ponovno razlil po meni. (Makine 2005: 42.)

Hkrati se je zavedal, da je »Francija, ki se je nekega dne prikazala sredi stepe, /.../ svoje rojstvo dolgovala knjigam. Da, po svojem bistvu je bila romaneskna dežela, /.../ kjer so ženske jokale v aleksandrincih in kjer so se moški dvobojevali v pamfletih« (Makine 2005: 244). Ne gre prezreti, da je tudi rusko izkustvo vdiral v »Francijo-Atlantido«: »Ruska stvarnost se je pogosto prikazala skozi krhko patino najinega francoskega besednjaka. Predsednik republike zato v portretu, ki je nastal v najini domišljiji, ni mogel uiti nečemu stalinističnemu. Neuilly so naseljevali kolhozniki« (Makine 2005: 32). V nihanjih med navdušenostjo nad babičino »Francijo-Atlantido« in željo po sprejetosti v resničnem življenju se je čutil »hipnotiziranega« od moči ruske države in trdnih, zdravih vojakov v tankovski odprtni (Makine 2005: 165, 166). Rusko življenje ga je navduševalo,

² »Lepo prosim, gospod vojak, fant je moj prijatelj. /.../ Kako – zelo dobro govoriš nemško.« (Prev. Lojze Kovačič.)

tako da si je zaželel »/p/repustiti se kolektivnemu gibanju, ki ga uravnavajo drugi. Tisti, ki poznajo višji cilj. /.../ Živeti življenje slehernika! Voziti tank, nato pa po demobilizaciji valiti jeklo med stroji velike tovarne ob Volgi in hoditi ob sobotah na stadion na nogometne tekme« (Makine 2005: 164, 166). Toda hkrati se je zavedal, da je ta mogočna država oropana vsega tistega, kar je občutil kot »francosko bistvo«. V tej »literarni deželi« so namreč imeli smisel za detajle, za okušanje vin in sirov ter gojili umetnost kuhanja in obedovanja (Makine 2005: 89). Prebivalci »Francije-Atlantide« so se lahko

čustveno navezali na kavarno, vzljubili njen izvesek, prepoznali njej lastno vzdušje. In vse življenje ohranili v spominu, da se je nahajala na vogalu določene ulice, da so v njej pili rafatijo iz srebrnih školjkic. Da, ne iz kozarcev z ravnimi stranicami ali iz kup, ampak iz finih kozarčkov v obliki školjke. To je bilo za naju novo odkritje: ta okultna znanost, ki je povezovala kraj prehranjevanja, obred obedovanja in njegove psihološke razsežnosti. »Imajo njihovi priljubljeni bistroji sami na sebi dušo,« sva se spraševala, »ali vsaj svoj lasten videz?« (Makine 2005: 88.)

Ruska družba se mu je iz te perspektive razodevala brez domišljije, tistega razlikovalnega momenta, ki vsaki stvari podeli lasten pečat. Tako je prek »dvojnega pogleda« s presenečenjem spregledal, da so si bile v Rusiji restavracije vse podobne in da niso vzbujale posebnih čustev (Makine 2005: 89). V povojni Rusiji so bili takšni »lepotni dodatki« odveč:

Oktobrska revolucija je na kratko opravila z vsemi dekadentnimi težnjami buržoazne umetnosti. /.../ Usodni udarec pa ji je zadala predvsem uradna kampanja za boj proti »arhitekturnemu pretiravanju«. /.../ Vse je bilo videti »pretirano«: delavci so izruvali stebila rožnih grmov, predelali ovalna okna ... (Makine 2005: 28.)

Ruski čut za »lepo« je uničil celo »dva ljubka obraza Bakhovih svečenic« (Makine 2005: 28). Eden je na koncu našel dom na Charlottinem balkonu in »z nežnimi očmi gledal izza cvetličnih lončkov« (Makine 2005: 28). Babičin dom je torej postal zadnje zatočišče »lepega«.

Kljub občudovanju »Francije-Atlantide« sledimo v romanu različnim postajam v Aljoševem mladostniškem življenju, kjer je skušal »ubiti Francoza v sebi«. Zaradi tega pogleda od »zunaj«, zaradi spoznanja, da obstaja življenje, ki se razlikuje od ruskega, se je namreč čutil drugačnega od vrstnikov:

Da, vem, da je bil krvoločan tiran, to piše v našem učbeniku. Toda kaj storiti s tistim svežim vetrom, ki veje od Sene in diši po morju, z zvočnostjo verzov, ki so odplavali v vetru, z žvenketom zlate lopatice na granitu – kaj naj storim s tistim daljnim dnem? Kajti njegovo vzdušje tako intenzivno občutim. /.../ Jaz torej vidim drugače! Je to prednost? Ali hiba, pomanjkljivost? Pojma nisem imel. (Makine 2005: 48, 49.)

Ta dvojni pogled na stvari je občutil kot nekaj negativnega, kar je oviralo njegov vsakdan in ga kot drugačnega potiskalo iz socialnega kroga:

Bilo mi je jasno, da bom moral prikriti ta dvojni pogled na stvari, saj je lahko izzval le norčevanje drugih. /.../ Kako lepo je, če v sebi ne nosiš tistega vetrovnega dne, tiste preteklosti, tako zgoščene in očitno tako nekoristne. Da, lepo je imeti en sam pogled na življenje. Ne videti, tako kot vidim jaz ... (Makine 2005: 49.)

Poleg tega se je njegovo rusko bistvo upiralo francoskemu, saj sta bili kulturi nezdržljivi, kar je mogoče ponazoriti z opisom neskladnosti med »francosko« Charlotte in njenim »ruskim« možem: »Kaj imata skupnega ta čudovita ženska z odkritim in plemenitim obrazom, obdanim s svilnatimi kodri, in ta starec z belo brado, razdeljeno na dve trdi kiti, podobni mroževim čekanom?« (Makine 2005: 17). »Rusu v njem« se je torej upirala babičina francoska narava. V njej je videl krivca za svojo »vmesno pozicijo«:

Kajti ona je bila tista, ki je prenesla name to francosko senzibilnost – njeno lastno – in me obsodila na mučno življenje med dvema svetovoma. /.../ Zameril sem ji njeno mirnost v času pogreba moje matere. In njeno zelo evropsko življenje z njegovo zdravo pametjo in urejenostjo, ki ga je živela v Saranži. V njej sem videl poosebljen Zahod, tisti racionalni in hladni Zahod, do katerega so Rusi čutili neozdravljivo zamero. (Makine 2005: 185, 186.)

Kljub temu je bila ravno babica tista, ki mu je pomagala, da se je sprejel takšnega, kot je bil, torej s svojo izkušnjo »Francije-Atlantide«, in se s tem notranje umiril (Makine 2005: 196, 197).

3. Vzporedno z refleksijo »dvojnega« pogleda se je v Aljoši izostril pogled na francoski jezik. Sprva ga je Aljoša zaznaval kot jezik, v katerega je položeno njegovo »francosko izkustvo«:

Jezik, ta skrivnostna snov, nevidna in vseprisotna, ki je s svojo zvočno substanco napolnjeval sleherni kotiček sveta, ki sva ga odkrivala. Jezik, ki je upodabljal ljudi, oblikoval predmete, se izlival v verze, tulil po ulicah, ki so jih preplavile množice, je izvabil nasmeh mlade carice, ki je prihajala z drugega konca sveta ... Predvsem pa je kot čudežen cepič drhtel v najinih srcih, že prekrit z listi in cvetovi, in v sebi nosil zametek celotne civilizacije. Da, ta cepič je bila francoščina. (Makine 2005: 41.)

Kot posledica njegovih notranjih bojov, želje, da bi izstopil iz »vmesne pozicije«, se je nazadnje dogodil razkol med njim in francoščino, ki jo je začel sprejemati kot tuj, »nematerni« jezik:

Naključen besedni spodrseljaj je bil tisti, ki mi je razkril vznemirljivo resnico: francoščina, ki sem jo govoril, ni bila več ista. /.../ Ne da bi imel odslej več težav pri izražanju v francoščini. Vendar je bil razkol tu. Kot otrok sem se potopil v zvočno snov Charlottinega jezika. /.../ Kasneje sem se spomnil zgodbe o stonogi, ki so se ji, ko so jo povprašali po njeni tehniki plesa, takoj zapletle noge, čeprav so se njene številne okončine instinktivno premikale brezhibno. (Makine 2005: 201, 202.)

»Od tistega dne,« nadaljuje Aljoša, je postalo »vprašanje 'tehnike' neizogibno. Zdaj je francoščina postala orodje /.../. To sicer begajoče odkritje mi je prineslo izostren občutek za stil. Ta jezik-orodje, sem si govoril, ki ga uporabljam, pilim in izboljšujem, ni nič drugega kot literarno pisanje« (Makine 2005: 202). Aljoševo spoznanje o »jeziku kot orodju« se je v nadaljevanju romana še poglobilo. Tako je spoznal, da je zanj francoščina »jezik čudenja v najboljšem pomenu«, saj se je porajal sredi »zelo ruske« stvarnosti: »/D/ama s sivimi lasmi, z velikimi mirnimi očmi, in njen vnuk sedita v osrčju puste ravnice, požgane od sonca in zelo ruske v neskončnosti svoje odrezanosti od sveta, in govorita francosko, kot da je to nekaj najbolj naravnega ...« (Makine 2005: 203). Obenem je začel razmišljati, ali bi bilo mogoče ta »jezik čudenja«, včasih ga imenuje »univerzalni jezik« in »vmesni jezik«, izraziti pisno (Makine 2005: 208).

Gabriella Safran se je pri preučevanju filozofskoteoretskega ozadja Aljoševih refleksij o jeziku navezala na Makinovo poznavanje ruskih formalistov, ki so menili, da lahko beseda učinkuje v besedilu le, če je »nenavadna« (Safran 2003: 246–265). V tem kontekstu gre opozoriti na Viktorja Šklovskega in njegovo definicijo bistva umetniškosti kot »potujevanja«, postopka, »v katerem je neka zaznava, ki je sicer že avtomatizirana, prikazana iz nenavnega, lahko tudi šokantnega, lahko smešnega zornega kota; prav ta spremenjeni zorni kot nas nato prebudi, da to stvar sploh v pravem smislu zaznamo« (Virk 1999: 65). Ob tem je G. Safran opozorila na jezikoslovne teorije, ki spoznavajo, da dvojezičnost ponuja otroku možnost, da začne razumevati jezik kot »orodje«, saj uvidi razlike med jezikoma in ju posledično začne uporabljati bolj premišljeno (Safran 2003: 246–265). Makinov glavni junak začne tako na podlagi znanja obeh jezikov in pridobljene distance do francoskega jezika ustvarjati »literarni« jezik. Jezik, ki nastane v vmesnem prostoru med obema jezikoma, kar omogoča osvetlitev vsebine na izviren, nevsakdanji način.

Aljoševo iskanje »literarnega jezika« lahko torej razumemo kot iskanje ustreznega »sloga«, s katerim bi lahko čim bolje izrazil vsebino. Junak spregovori o tem ob spoznanju o »prodorni harmoniji vidnega, ki s pesnikovo pripovedjo postane večna«: »Ne da bi jo znal poimenovati, je bilo zdaj to tisto, čemur sem sledil od knjige do knjige. Kasneje sem izvedel tudi za njeno ime: Slog. In nikdar nisem pod tem imenom sprejel praznih poigravanj žonglerjev z besedami« (Makine 2005: 122–123).

4. Tudi Bubi je začel kmalu po prihodu v Ljubljano odkrivati jezik kot orodje za izražanje svojih notranjih občutij. Osrednjo vlogo pri tem je v Bubijevem življenju zavzela učiteljica slovenščine, ki mu je pomagala vzljubiti njegovo »drugo materinščino«, za katero ji je priznal, da je določila »težko naravo« (Kovačič 1984: 450) njegovega jezika. Ravno njej je izpovedal bolečino, ker se ni mogel do kraja izraziti niti v slovenščini niti v nemščini, ki jo je pozabil v teku časa: »/N/emščine znam še manj kot slovenski jezik, zato, ker sem se hotel na vso silo naučiti slovenščine ... Vem samo najbolj znane besede, te pa niso

dovolj dobre za tele resnice« (Kovačič 1984: 451). Znanje slovenščine pa se mu je zdelo celo tako pomanjkljivo, da se je ob Giselinem zdravniškem pregledu bal spregovoriti, da ne bi »bleknil kaj, kar bi škodovalo Giseli« (Kovačič 1984: 241). Težave z izražanjem v slovenščini je imel tudi ob očetovi smrti, ko sta s Clairi naročala krsto: »Belih oči in mrk, najbrž ker je Clairi govorila nemško in sem jaz slabo prevajal ... v moji slovenščini ni bilo pravega srca, ne nazornosti. Razumel naju je samo napol, pa tudi poslušati ni maral« (Kovačič 1984: 440). Ne enega ne drugega jezika torej ni zadovoljivo obvladoval niti za premagovanje vsakodnevnih situacij, kar je bilo zanj toliko huje, saj si je želel, da bi jezik poznal vse do tistih subtilnih potankosti, ki bi lahko do kraja izrazile njegovo notranje čustvovanje, doživljanje in mišljenje, kakor je priznal Komarjevi: »Vi pravite: tukaj naj napišem 'obšlo me je nekaj otožnega' in naj ne opisujem toliko tistega občutka ... ampak jaz sem občutil čisto določno in jasno tisto stvar, a tule sva napisala samo, da me je obšlo nekaj žalostnega« (Kovačič 1984: 450).

V tem pogledu se Bubijevo jezikovno stališče stika s prizadevanji Makinovega junaka. Bubi je namreč ugotavljal prek lastne bralske izkušnje, da je pomembno, kako neko stvar izrazimo. Ni namreč vsak slog, način pisanja, prikladen za vsako vsebino, čeprav gre za mojstrsko izražanje. Bistveno je, da se najde pravi način, ki bo izrazil tisto, kar izpovedni lik resnično čuti. Le tako bo namreč delo »samo s seboj identično« in bo s tem ohranilo prepričljivost v času:

Pred to literaturo sem se počutil ko pajac iz cunj, ne samo kot začetnik, ki je komaj zmogel besedo ... Ampak v zavest takega jezika je bilo nemogoče stisniti moje življenje ... vsa notranja stališča, ki so se postavljala na glavo, se izgubljala ali niso prišla do izraza sredi panike in nereda ... Ni šlo in če bi, ne bi bilo več resnično. /.../ Vrednost nekega dela leži v dejstvu, da je očitno samo s seboj identično. (Kovačič 1984: 451–452.)

Bubija je pot do popolnega obvladovanja jezika, po nasvetih Komarjeve, vodila k branju domače in tuje literature v slovenščini, ki bi mu izostrila posluš za jezik in mu pomagala najti primeren slog za vsebino, ki jo je nosil v sebi. Tu pa ji je Bubi oporekal: »Ne gre mi samo za to, da bi pisal pravilen, slovniško pravilen jezik, ampak kako bi tisto povedal, kar me tišči ... kako gledam nase« (Kovačič 1984: 451). Komarjeva ga je zato podučila: »Če hočeš kršiti pravila, saj veš, jih moraš najprej poznati« (Kovačič 1984: 451). Bubi je poskušal slediti učiteljičinim nasvetom:

Poskušal sem torej ... Trudil sem se pisati ... Ni šlo. Bilo je trdo. Bolj neprobojno od kamna ... ta je ohranil vsaj svojo divjo ukročenost spričo napisanega. /.../ Nisem mogel neznosne temperature, ki sem jo čutil v sebi in različnih misli, neznane temperature, ki sem jo čutil v sebi in različnih misli, ki so me oblezovale kot mravlje znotraj in zunaj mene ... Predvsem ne tiste muzike, ki je kdaj pa kdaj razsajala v meni. (Kovačič 1984: 387–388.)

Njegova vztrajnost se je kljub začetnim težavam obrestovala in mu na podlagi objavljenega literarnega teksta omogočila zaslužiti honorar, s katerim se je nekoliko popravilo finančno stanje družine (Kovačič 1984: 466). Ne glede na literarni uspeh se zdi, da je Bubi še vedno opažal apriorno neskladje med tistim, kar je želel izliti na papir, in slovenščino. Kot da bi na intuitivni ravni zaznaval, da je izkustvo, ki ga je želel opisati, nerazdružljivo spojeno z jezikom, v katerem se je to izkustvo dogodilo: »V/ slovenščini ne morem vsega opisati tako, kakor se je v resnici zgodilo ... Kot da je tisto ena resničnost, tole, kar pišem v slovenskem jeziku pa nekaj drugega /.../ V slovenščini ni tistega izraza, smisla, prostora, ki so ga imela moja otroška leta« (Kovačič 1984: 450).

5. Ob Aljoševem iskanju »literarnega jezika« se obenem odpira še eno problemsko izhodišče, in sicer ob prvih treh besedah tega novega jezika; prvi dve izhajata iz starega francoskega menija (*jerebice in strnadi*; Makine 2005: 34, 51), tretja se nanaša na rusko stvarnost (*Kukuška*; Makine 2005: 144). Aljoša je spoznal francoski besedi ob babičinem prebiranju kraljevskega menija. Glavni junak se spominja zadrege, ki jo je občutil ob takšnem jedilniku, saj teh jedi ni poznal. Manjkalo mu je torej izkustvo, ki mu ga je babica skušala čim bolj približati:

Charlotte je razgrnila časopis, ga približala turkiznemu senčniku svoje svetilke in oznanila jedilnik banketa, prirejenega v čast ruskemu vladarskemu paru ob prihodu v Cherbourg. /.../ Le kako bi lahko dešifrirala te kabalistične formule. *Bartevelles et ortalans*. /.../ Babica je razumevajoče iskala ustreznice in naštevala živila, zelo osnovna, ki jih je bilo še mogoče dobiti v trgovinah v Saranži. Vsa vesela sva okušala te namišljene jedi s pridihom meglene svežine oceana. /.../ Zgrabila me je strašna želja, da bi to vsem povedal. Ampak, kako to povedati? Moral bi iznajti nov jezik, od katerega sem zaenkrat poznal le prvi dve besedi: jerebice in strnadi ... (Makine 2005: 33, 34, 51.)

Ravno spoznanje o tem »francoskem izkustvu« je želel posredovati domovini, vendar, kot je sam poudaril, takrat še ni našel ustreznega »jezika«, s katerim bi ji ga lahko posredoval. Podobno je bilo v primeru ruske besede *Kukuška*. Babico je spominjal ta konvoj na vlak iz Provanse, tako da je bilo mogoče preko asociativnega polja (sonce, škržati, modrina, vonj) izkustvi potovanja iz obeh dežel združiti v eno:

V daljavi se je zaslíšal žvižgajoč klic Kukuške. Zagledala sva mali konvoj, ki je bil videti, kot da teče med šopi cvetja. Približal se je, zapeljal čez najino pot in se potopil v tančico vročine. /.../ Ko sem bila majhna, sem se nekoč peljala z vlakom, ki je bil zelo podoben Kukuški. Tisti vlak je prevažal potnike in s svojimi majhnimi vagoni je dolgo vijugal čez Provanso. /.../ Spomnim se samo sonca, ki je preplavljalo griče, in zvonečega, rezkega petja škržatov, kadar smo se ustavili na majhnih zaspanih postajah. /.../ Da, sonce, škržati, tista intenzivna modrina in tisti vonj, ki ga je veter prinašal skozi odprta okna ... // Hodil sem ob njej brez besed. Čutil sem, da bo odslej »Kukuška« prva beseda najinega skupnega jezika. (Makine 2005: 144.)

Na podlagi obeh zapisov lahko sklepamo, da Aljoševa zadrega v iskanju »literarnega jezika« ni bila zgolj »slogovne narave«, temveč tudi »izkustvene«. V »jeziku čudenja« sta se namreč soočala dva svetova in šele v njunem stiku so se prikazale bistvene razsežnosti obeh. Na slednje opozarja Aljoševa reminiscenca na babičino pripoved o ruski koči, ki jo je razsvetlila s francoskim pogledom. Šele na podlagi tega pogleda od »zunaj« se je namreč koča pokazala v vsej svoji »ruskosti«:

Charlotte je govorila v francoščini. Francoščina je prodrla v tisto kočo, ki me je vedno strašila s svojim mračnim življenjem, težkim in zelo ruskim. /.../ Da, govorila je v francoščini. Lahko bi govorila v ruščini. To ne bi ničesar odvzelo trenutku, ki ga je ustvarila. Se pravi, da obstaja neke vrste vmesen jezik. Univerzalni jezik! Znova sem pomislil na ta »prostor med dvema jezikoma«, ki sem ga odkril po zaslugi svojega jezikovnega spodrsaljca, na »jezik čudenja«. (Makine 2005: 208.)

Aljoševo iskanje »literarnega jezika« lahko v tem smislu razumemo kot iskanje primerne »ključa« za kulturno posredovanje. K potrditvi domneve gre navesti dognanja o položaju dvojezičnih avtorjev, ki obvladujejo dva jezika in imajo obenem »dvojno oziroma podvojeno zavest o svetu. Vendar pa lahko razcepljenost po drugi strani razumemo v skorajda nasprotnem pomenu povezovalne vloge med dvema svetovoma – dvema jezikoma in kulturama. To funkcijo bi lahko vzporejali s funkcijo prevoda« (Mugerli 2005: 191).

6. Romana *Prišleki* (2. del) in *Francoski testament* torej prinašata vpogled v življenji mladostnikov, ki sta postavljena v dvojezični in medkulturni položaj. Na podlagi analize Bubijevega in Aljoševega soočenja z »vmesno pozicijo« opazimo kljub različni zgodovinski, politični in družbeni pogojenosti nekaj stalnic. Oba junaka povezuje zavedanje o njuni »drugačnosti«. Ta jima po eni strani prinaša bogatejše razumevanje in občutenje sveta, po drugi strani pa občutek osamljenosti, odrinjenosti od sovrstnikov.

Kot drugo gre dodati, da sta oba junaka spoznavala »drugo materinščino« preko ženske, ki sta jo zaznavala skorajda v materinski vlogi. Bubi je celo ugotavljal, da si je vse od prihoda v Ljubljano želel samo, da bi mu bil »ta jezik ne samo v muko, ampak tudi v srečo, če že ne v užitek. Zato je dobro, da me ni učil moški, ampak ženska« (Kovačič 1984: 450):

Pri drugih učiteljih /.../ je bilo tisto, kar je lebdelo nad ovratnikom, glava z obrazom, podoba duše /.../. Pri Komarjevi ne /.../ je bila v vsaki drži, kretnji, premiku enako prikupna /.../. V njenih ustih je bil jezik lep ... vsak najbolj dolgočasen pojem iz slovniškega žargona ... vsak primer iz skladnje, besedotvorja, oblikoslovja, vsaka beseda /.../ je imela muziko. /.../ Vzela je svoje stvari ... zvezke, slovnice, tok za polnilno pero, razpredelnice ... v vseh teh rečeh je bila prav toliko ona, kot je bila ona v sebi. (Kovačič 1984: 385–387.)

Charlotte je, podobno, za vnuka predstavljala »neke vrste pravično in dobrohotno božanstvo, vedno skladno s samim seboj in brezhibno vedro« (Makine 2005: 15). Predvsem pa ga je očarala njena lepota, ki je prihajala, podobno kot pri Komarjevi, iz njene notranjosti, popolne harmonije s svetom:

Skušal sem razumeti, kaj na tem obrazu, na tej preprosti obleki izžareva lepoto, za katero sem si skoraj zmeden priznal, da obstaja. /.../ In z nenavadno radostjo sem ugotovil, da med rožnatim blagom njene obleke in senco, preprejeno s soncem, ni natančne meje. /.../ Obrisi njenega telesa so se nezaznavno izgubljali v svetlobi zraka, njene oči so se kot pri akvarelih stapljale z vročim bleskom neba, gibanje njenih prstov, ki so obračali strani, se je prepletalo z dolgimi vejami vrb ... V tem zlitju se je torej skrival čar njene lepote! (Makine 2005: 203–204.)

Do nekaterih razhajanj prihaja na drugi strani v njunem sprejemanju »drugega« jezika kot literarnega jezika. Bubi je domneval, da je izkustvo, ki se je dogodilo v enem jeziku, nemogoče v polnosti izraziti v drugem jeziku. Priznal pa je, da se lahko z odličnim obvladovanjem jezika, odkritjem pravega »sloga«, temu izkustvu zelo približa, in je bil tako blizu Aljoši, ki je postavljaj v ospredje vprašanje »tehnike« (Makine 2005: 202).

Ne glede na to gre nadaljnja refleksija v *Francoskem testamentu* v drugo smer. Aljoša je iskal jezik, ki bi učinkoval na način »presenečenja« in ki bi izkustvo ene kulture »prevedel« v drugo kulturo. Poleg tega je iskal rešitev za svojo »medkulturno« pozicijo, ki jo je našel v trenutku, ko se je pomiril v sebi, ko je povezal v celoto obe kulturi na način »integracije«: »Naslednjega jutra sem se prebudil z občutkom, da sem končno sam svoj. Po meni se je razlezel občutek velikega miru, grenkega in vedrega obenem. Ni se mi bilo treba več boriti med svojo rusko in francosko identiteto. Sprejel sem se« (Makine 2005: 196, 197).

Ta prehod se pri Kovačičevem junaku ni zgodil, na kar so najverjetneje vplivali zunanji, politični, vojni dogodki. Ob tem ne gre spregledati, da sta bila junaka z jezikovnega vidika postavljena v različna izhodiščna položaja. Aljoševo znanje francoskega in ruskega jezika je bilo neprimerljivo boljše od Bubijevega znanja nemščine in slovenščine. Prav takšne razlike so obstajale v njunem poznavanju kultur, ki sta jima pripadala. Aljoša je skozi celotni roman soočal francosko in rusko stvarnost, medtem ko pri Kovačičevem junaku tovrstnih refleksij ne zasledimo. Bubi je ostal v poziciji »vmes« na način »dekulturalizacije«, ni se namreč oklenil materine kulture, zaradi nje se je počutil celo krivega znotraj očetove domovine, kjer se tudi ni čutil do kraja sprejetega: »Čedalje manj ljudi se je hotelo še ukvarjati z nami /.../. Občutili smo sram ... Bili smo krivi /.../. Kogarkoli bi radi prosili za odpuščenje« (Kovačič 1984: 443). Kot je sam ugotovil v pogovoru z učiteljico, je bila ta »vmesna pozicija« zanj veliko breme, vendar mu je vse do konca romana ni uspelo preseči: »Malo sem tudi zmešan ... ta dva jezika se ne marata ... jaz pa, kaj vem, mislim pol v enem, pol v drugem, pomešam oba« (Kovačič 1984: 451). Bubi se je torej bolj kot kulturni specifik in bogastvu materine in očetove domovine posvečal reševanju jezikovnih preprek v boju za preživetje v izjemno težkih socialnih in političnih razmerah.

Vira

Kovačič, Lojze, 1984: *Prišleki*. 1. in 2. del. Ljubljana: Slovenska matica.

Makine, Andrej, 2005: *Francoski testament*. Prev. Nadja Dobnik. Maribor: Litera (Babilon).

Literatura

Mihurko Poniž, Katja, 2008: *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne*. Ljubljana: Sophia (Sodobna družba 20).

Mugerli, Maruša, 2005: Pisanje med kulturama (dvojezično pesništvo Josipa Ostija). Stabej, Marko (ur.): *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi/41. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 190–193.

Safran, Gabriella, 2003: Andrei Makine's literary bilingualism and the critics. *Comparative Literature* 55/3. 246–265. <http://complit.dukejournals.org/cgi/pdf_extract/55/3/246>. (Dostop 7. 10. 2009.)

Virk, Tomo, 1999: *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove: metodologija 1*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.

Žitnik Sarafin, Janja, 2008: *Večkulturna Slovenija: položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Migracije 15).